

SÖZLÜKBİLİM TERİMLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Göksel SERT*

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi 10.08.2021
Kabul Tarihi 01.12.2021
Yayın Tarihi 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.41

Yazar Bilgisi

*Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-8846-041X>

gokselsert@gmail.com

Milli Eğitim Bakanlığı, Bilecik / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler

Atf Bilgisi

ÖZ

Bilimsel gelişim sürecinin temelinde terim bulunmaktadır. Terim, hem araştırmacılar arasındaki düşünce alışverişini sağlamada hem de bu alışverişte elde edilen verilerin bilgiye dönüşmesinde önemli bir görev üstlenir.

Bu çalışmada binlerce yıllık geçmişe sahip sözlük kavramının yaklaşık olarak son altmış yılda etkin olan çalışma sahası sözlükbilim, terim kullanım özellikleri açısından ele alınacaktır. Sözlükbilimin gelişim aşamasında sanat, meslek ve bilim kollarına ayrılması alanda kullanılan terimlerin çoğalmasına neden olmuştur. Burada dikkat çekici nokta, sözlükbilim alanında bir kavrama karşılık birden çok terimin yaygın şekilde kullanılması yani çok terimlilik sorunu bulunmasıdır. Üstelik bu durum yalnız Türkçe için değil, sözlükbilim çalışması yapılan hemen tüm diller için geçerlidir.

Çalışmada alanı adlandıran sözlükbilim teriminden başlayarak sözlükbilim dallarına ait terimler ve alanda tartışmalar oluşturan bütüncül yapı, parçacıl yapı, madde, maddebaşı terimleri alanyazınındaki kullanım özellikleri açısından incelenmiştir.

Son bölümde Türkçe sözlükbilim çalışmalarında kullanılan terimlere dair genel görünüm ele alınmış ve çok terimlilik başta olmak üzere karşı karşıya kalınan terim sorunlarına dair öneriler sunulmuştur.

Sözlükbilim, terimbilim, sözlük, terim, çok terimlilik

Sert, Göksel (2021). "Sözlükbilim Terimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, Sayı: 2021/3, Aralık, s. 61-78.

Research Article

AN EVALUATION ON TERMS OF LEXICOGRAPHY

Göksel SERT*

Article info

Submitted 10.08.2021
Accepted 01.12.2021
Published 22.12.2021

DOI: 10.48147/dada.41

Authors info

* Dr.

<https://orcid.org/0000-0002-8846-041X>

gokselsert@gmail.com

Ministry of Education, Bilecik / TURKEY

Keywords

ABSTRACT

The term is the basis of the scientific development process. The term plays an important role both in ensuring the exchange of ideas between researchers and in transforming the data obtained in this exchange into information.

In this study, the research field that has been in the last approximately sixty years of the dictionary concept, which has a history of thousands of years, is lexicography will discuss term usage characteristics. The division of lexicography into art, profession, and science branches in the development stage has led to the augmentation of terms used in the field. The remarkable point here is that in lexicography, more than one term use in response to a concept. In other words, there is a terminological overabundance. Moreover, this problem is valid not only for Turkish but also for almost every language in which has lexicographic studies.

This study, starting with the term lexicography, which names the field, terms belonging to the branches of lexicography, and the terms macrostructure, microstructure, entry, and headword, which constitute discussions in the field, examine their usage characteristics in the literature.

In the last section, the general view of the terms in Turkish lexicography studies discuss, and suggestions offer about the term problems, especially terminological overabundance.

Lexicography, terminology, dictionary, term, terminological overabundance

Cite this article as

Sert, Göksel (2021). "An Evaluation on Terms of Lexicography". *International Journal of Interdisciplinary Language [JILS] Studies*, Number: 2021/3, December, p. 61-78.

1. Giriş

Bilim, birbirine eklenmiş akademik çalışmalardan kurulu bir gelişim sürecine sahiptir. Bu sürecin temelinde, “bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının özel kelimeleri” (Zülfikar, 2011[1991]: 1) *terim* (term) bulunmaktadır. Terimler, araştırmacılar arasındaki düşünce alışverişini sağlamının yanı sıra bu alışveriş sırasında elde edilen *verilerin* (data) *bilgiye* (knowledge) dönüştürülmesinde kilit rol oynamaktadır.

Terim sözcüğünün İngilizcedeki karşılığı *term*, *kökenbilimsel* (etymological) olarak Latince *sınır*, *son* anlamına gelen *terminus* sözcüğüne dayanmaktadır (Dilaçar, 1957: 210). Bu, terimde verili anlamın *sınırlandırılmasına* (delimitation) işaret ederken kavramın diğer temel niteliği *ölçünleme* (standardization) olmuştur. Bu doğrultuda gelişen *terimbilim* (terminology), 1930’lu yıllarda bugünkü şekliyle bir araştırma alanı hâlini almıştır (Girişen, 2019: 65).

Vardar (1980: 387), terimbilimde dört aşamadan oluşan bir yöntem çerçevesi sunar: *belirleme*, *çözümleme*, *yaratım* ve *ölçünleme*. Bunlardan ilk üçü doğrudan ya da dolaylı olarak sınırlandırma ile ilişkilidir. Son aşama ölçünleme, bir kavrama karşılık bir terim kullanımı ilkesini işaret eder. Ancak Riggs’in (1983: 405) sıkça atıf yapılan 18’den fazla terime sahip *multiword lexical unit* (çok sözcüklü sözlüksel birim) örneklendirmesi ve Boz’un (2018: 1592-1603) tarihsel bakış açısıyla dil bilgisi alanındaki çoklu terim kullanımlarını belirtmesi; bu durumun zaman, dil ve konudan bağımsız bir bilimsel sorun olduğunu göstermiştir.

Bu çalışmada terim kullanımı açısından incelenecek *sözlükbilim* (lexicography), binlerce yıllık geçmişe sahip *sözlük* (dictionary) kavramının (Considine, 2016: 605-615) ancak 1960’lardan bu yana etkin olan çalışma alanıdır (Yüksekkaya, 2001: 213). Hartmann ve James (1998: 85-86) tarafından “sözlükler ve diğer referans çalışmalar ile ilgili mesleki faaliyet ve akademik alan” olarak tanımlanan terimin kökeni, Yunanca *lexikón* ve *gráphein* sözcüklerinin birleşiminden oluşmakta ve *sözlük yazımı* anlamına gelmektedir (Pfeifer, 1997’den Aktaran Erikli, 2019: 2).

Bugüne dek sözlükbilim; *sanat*, *meslek* ve *bilim* kollarına bölünmüş bir şekilde ilerlemiştir (Boz, 2011: 12). Bölünmüşlüğü alan üzerinde çalışanları farklı ekol ve yaklaşımlara sürüklemesi, çalışma yapılan her dilde ve Türkçede, bir kavramın birden çok terimle belirtilmesi şeklinde tanımlayabileceğimiz *çok terimliliği* (terminological overabundance) medyana getirmiş ve bu durum, sözlükbilimin süregelen sorunu haline gelmiştir. Öyle ki alanyazınında alanının adlandırılmasından başlayan ciddi birçok terimlilik sorunu bulunmaktadır.

2. Sözlükbilimde Çok Terimlilik Sorunu

2.1. Sözlükbilim Terimi Üzerine Tartışmalar

Sözlük hazırlama, yazma ve bunlarla ilgili kuramsal çalışmalar, bağımsız bir bilim dalına ait etkinlikler midir? Tarp (2018: 29), bu soruya evet yanıtı verir ve beş araştırma alanı belirler: bilgi arama süreciyle ilgili araştırma, sözlük yapımı üzerine araştırma, sözlük biçiminin araştırılması, sözlüklerin kullanılabilirliğine ilişkin araştırma ve sözlükbilim tarihini araştırma. Ancak bu soruyu bağımsız bir bilim dalı olmaktan ziyade *sözcükbilimin* (lexicology) alt dalı (Crystal, 2008: 278) ya da *dilbilime* (linguistics) bağlı çalışma alanı (Zgusta, 1971: 15; Aksan, 2015-III[1982]: 69)) şeklinde yanıtlayan görüşler de mevcuttur.

Diğer yanda sözlük çalışmalarını bilim dalı olarak değerlendirmeyen araştırmacılar bulunmaktadır. Béjoint (2010: 381), bilimin kuramı olduğunu ancak zanaatın kuramı bulunmadığını; doğa olaylarının kurama ihtiyaç duyarken eserlerin üretimiyle ilgili bir kuram olamayacağını ve bu nedenle sözlükbilimin bir bilim değil, zanaat ve hatta sanat olduğunu öne sürmüştür. Atkins (1992: 4) de ayrı bir konuma yerleştirdiği *kuramsal sözlükbilim* (theoretical lexicography) ile *sözlük*

hazırlamanın (dictionary making) eş anlamlı olamayacağını, sözlükbilimi Landau'nun (1984) başlığından esinlenerek "sanat ve zanaat" olarak tanımlamayı önerdiğini belirtmiştir.

Sözü edilen görüş ayrılıkları, etkisini en çok terim kullanımında göstermektedir. Batı alanyazınında sözlük hazırlama, yazma ve ilgili kuramsal çalışmaları *lexicography* olarak adlandırmak, *lexicology* ile karıştırılması nedeniyle öne sürülen birkaç görüş¹ dışında yerleşmiştir. Kavramın bilim dalı olarak görülüp görülmemesi, *lexicography* teriminin *sözlük yazımı* anlamındaki kökenine rağmen, yarım yüzyılı aşkın zamandır süregelen sözlük araştırmalarında sorun oluşturmamıştır. Ancak Doğru'nun (2018: 127-143) örneklediği gibi Türkçe alanyazınında çalışma alanını adlandırmaktan başlayan terimsel çokluk, kavram karmaşasını ve ardından daha büyük bir çok terimlilik sorununu döngüsel olarak beraberinde getirmiştir.

Sözlükbilim terimleri üzerine ilk yerli çalışma, Kurtböke'ye (1996: 96) aittir. Kurtböke bu çalışmada *lexicography* terimini *sözlükbilgisi* ve *sözlük derleme* terimleriyle karşılamıştır. Türkçe alanyazınında terimin *sözlükçülük* (Akalm, 2010; Usta, 2010; İmer, vd., 2011), *sözlükbilgisi* (Vardar, 2002), *sözlükbilim(i)* (Boz, 2011) ile *sözlük bilim(i)* (Korkmaz, 2007; Baskın, 2014) ve *sözlük yazımı* (Erikli, 2019) karşılıkları da bulunmaktadır.

Son yıllarda sözlükbilim üzerine çalışan yüksek lisans ve doktora tezlerinin sayısı artmıştır. Alandaki terim kullanım eğilimini belirlemek amacıyla, farklı yaklaşımları temsil eden Kumanlı'nın (2016) *Lügat-i Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, Söz Varlığı ve Söz Yapımı Araştırması* adlı yüksek lisans tezi; Aslan'ın (2017) *Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme, Metin, Dizin* adlı doktora tezi; Sündü'nün (2019) *Türkiye'de Hukuk Sözlükleri: Sözlükbilimsel Bir İnceleme* adlı yüksek lisans tezi ve Meral Türkmenoğlu'nun (2019) *Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme* adlı yüksek lisans tezi incelenmiş; buna göre Kumanlı'nın (2016) *sözlükçülük*, Aslan (2017) ve Sündü'nün (2019) *sözlükbilim(i)*, Meral Türkmenoğlu'nun (2019) *sözlük bilim(i)*² terimlerini kullandığı belirlenmiştir.

Hangi terimin alanyazınında daha sık görüldüğünü belirlemek, ölçünleşme açısından önemli bir veridir. Bu amaçla, 1932-2016 yılları arasında yayımlanmış sözlükbilimle ilgili 1003 metnin derlendiği Boz, Bozkurt ve Doğru (2018) tarafından hazırlanan *Türk Sözlükbilimi Derlemi* (TSD) kullanılmıştır. Derlem üzerinde *sözlükçülük*, *sözlükbilgisi*, *sözlük bilgisi*, *sözlükbilim(i)*, *sözlük bilim(i)* ve *sözlük yazımı* terimleri taranmış, şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 1. *Sözlükbilim* terimlerinin TSD'de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 07.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>sözlükçülük</i>	238	44
<i>sözlükbilgisi</i>	5	5
<i>sözlük bilgisi</i>	1	1
<i>sözlükbilim</i>	167	34
<i>sözlükbilimi</i>	269	30
<i>sözlük bilim</i>	15	9
<i>sözlük bilimi</i>	78	20
<i>sözlük yazımı</i>	22	9

Tablo incelendiğinde *sözlükçülük*, *sözlükbilim(i)* / *sözlük bilim(i)* terimlerinin yaygın olduğu görülmektedir. Alandaki kişisel gözlemimiz de bu yöndedir. Bu terim farkının ana nedeni *sanat, meslek ve bilim* üçgenindeki sözlük çalışmalarının konumudur. Diğer neden, yazım kurallarının farklı yorumlanmasıdır.

¹ Crystal (2008: 278), *lexicography* terimini tanımlarken doğrudan *lexicology* terimine gönderme yapmış ve bu madde altında açıklamıştır. Vardar (2002: 184) ise *sözlükbilgisi* maddesinde *lexicography* terimini, *sözlükbilim* maddesinde *lexicology* terimini açıklamıştır.

² Meral Türkmenoğlu (2019: 13), doğrudan sözlük hazırlama kavramı için *sözlükçülük* terimini de kullanmıştır.

Dilaçar (1957: 210), terimlerde *duygusal çağrışım* (connotation) bulunmaması gerektiğini belirtmiştir. Oysa alanda yaygın kullanım gösteren *sözlükçülük* terimi, sözlük yazımı ve düzenlemesi dışında sözlük satma, sözlük koleksiyonu yapma, vb. anlamlar taşımaktadır (Boz, 2011: 13). Bu nedenle, geleneksel sözlük çalışmalarına vurgu yapan *sözlükçülük* terimi, duygusal çağrışımlar uyandırması ve alanı tam kapsamaması nedeniyle bir *şemsiye terim* (umbrella term) olmaktan uzaktır.

Sözlükbilim(i) ya da *sözlük bilim(i)* terimleri, şemsiye terim kavramına daha uygundur. Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlük'te (GTS) “... + bilim(i)” yapısına sahip örnekler (*anlam bilimi, dil bilimi, sözcük bilimi*, vb.) incelendiğinde ayrı yazıldığı görülmektedir (Erişim Tar.: 08.03.2021)³. Ancak bu terimlerin birleşik yazımı da yaygındır. Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü (TBTS) incelendiğinde *anlambilim* (semantics), *dilbilim* (linguistics) ve *sözcükbilim* terimlerine rastlanmaktadır (Erişim Tar.: 08.03.2021).

Bu çalışmada sözlük hazırlama, yazma ve ilgili kuramsal çalışmalar, *sözlükbilim(i)* terimiyle adlandırılacaktır. Alanyazınındaki sık kullanımı; *dilbilim, çeviribilim* (translation studies), *göstergebilim* (semiology) gibi ilişkili bilim dallarıyla biçim benzerliği ve anlamsal açıklık açısından *koza örgüsü* (Başkan, 1974: 180-181) oluşturması, ayrıca sonraki bölümde yer verilecek alt dallarıyla kavramı tam olarak kapsamaması bu tercihte etkilidir.

2.2. Sözlükbilim Dallarına Ait Terimler Üzerine Tartışmalar

Sözlükbilimin çok odaklı yapısı, sözlükbilim dallarının oluşmasına neden olmuştur. İlk basamakta sanat ve meslek odaklı *sözlük hazırlama*, ikinci basamakta bilim odaklı *sözlük araştırması* (dictionary research) vardır.

Sözlük hazırlama, sözlüğü planlamadan yayımlama ve pazarlamaya kadar geçen süreci kapsar. Hartmann ve James, süreci üç aşamaya ayırır: verilerin toplandığı *alan çalışması* (fieldwork), tanımlama ve içeriklerin hazırlandığı *düzenleme aşaması* (editing) ve eserin piyasaya sunumunu da içeren *yayımlama aşaması* (publishing) (1998: 42-43). Diğer yanda sözlük hazırlama sürecinden bağımsız bir sözlük araştırması olması gerektiğini belirten Hausmann, sözlükleri araştırma nesnesi seçmesine karşın sözlük hazırlama amacı taşımayan her türlü araştırma ve inceleme etkinliği olarak sözlük araştırması kavramını tanımlamaktadır (1989: 216'dan Aktaran Erikli, 2019: 5).

Batı alanyazınında sözlük hazırlama kavramı *dictionary-making* (Hartmann ve James, 1998: 42), *practical lexicography* veya *lexicographic practice* (Bergenholtz ve Gouws [Çev. F. Bozkurt], 2014) şeklinde adlandırılmış, *practical lexicography* terimi yaygınlık kazanmıştır. Sözlük araştırması kavramı ise *theoretical lexicography, theory of lexicography* (Hartmann ve James, 1998: 142), *lexicographic theory* (Burkhanov, 1998: 135) ve *metalexigraphy* (Burkhanov, 1998: 154; Hartmann ve James, 1998: 93) şeklinde adlandırılmıştır. *Practical lexicography* terimiyle koza örgüsü oluşturan *theoretical lexicography* ve Hausmann ile Wiegand'ın öncülüğünü yaptığı *metalexigraphy* terimleri alanda yaygınlık kazanmıştır.

Türkçe alanyazınına dönüldüğünde sözlük hazırlama kavramı *sözlükçülük* (Aksan, 2015[1982]-III), *pratik sözlükçülük* (Usta, 2010), *uygulamalı leksikografi* (Boz, 2011), *uygulamalı sözlükbilim(i) / uygulamalı sözlük bilim(i)* (Bergenholtz ve Gouws [Çev. F. Bozkurt], 2014; Yılmaz, 2017) ve *sözlük yazımı* (Erikli, 2019) terimleriyle adlandırılmıştır. İncelenen tezlerde Aslan (2017) ve Sündü (2019) *uygulamalı sözlükbilim(i)*, Meral Türkmenoğlu (2019) *uygulamalı sözlük bilim(i)* terimlerini kullanmıştır. Terimler TSD'de tarandığında görünüm şöyledir:

³ TDK-GTS'de ilgili kavram, *sözlükçülük* maddesinde verilmektedir. Ayrıca *leksikografi, lügatçilik* ve *sözlük bilgisi* maddeleri, *sözlükçülük* maddesine gönderim yapmaktadır (TDK-GTS, Erişim Tar.: 08.03.2021).

Tablo 2. *Sözlük Hazırlama* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 12.03.2021)⁴

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>pratik sözlükçülük</i>	1	1
<i>uygulamalı leksikografi</i>	2	1
<i>uygulamalı sözlükbilim</i>	3	3
<i>uygulamalı sözlükbilimi</i>	12	5
<i>sözlük yazımı</i>	22	9

İncelemede Aksan’ın (2015[1982]-III) *sözlükçülük* terimi, alanın tümünü kapsar şekilde yaygın kullanımı nedeniyle, yer almamıştır. Sıklığı yüksek *sözlük yazımı* terimi; bir sözlüğü planlama, yayımlama ve pazarlama süreçlerini içeren kavramın yalnız planlama ve belki de yayımlama aşamalarını kapsamaktadır. *Pratik sözlükçülük* ve *uygulamalı leksikografi* terimleri ise alandaki Türkçeleşme eğilimine uygun olmamasının yanı sıra alanda da yaygınlık kazanmamıştır.

Bu çalışmada sözlük hazırlama kavramı, *uygulamalı sözlükbilim(i)* terimiyle adlandırılacaktır. Bunda terimin kavramı tam olarak kapsamı ve bağımsız bir bilim dalı olarak gördüğümüz *sözlükbilim(i)* ile koza örgüsü oluşturması etkilidir.

Sözlük araştırması kavramına gelindiğinde *sözlükbilim(i)* (Aksan, 2015[1982]-III), *metasözlükçülük* (Yüksekkaya, 2001), *teorik sözlükçülük* (Usta, 2010), *sözlük araştırmacılığı* (Usta, 2010)⁵, *kuramsal leksikografi* (Boz, 2011), *kuramsal sözlükbilim(i) / kuramsal sözlük bilim(i)* (Bergenholtz ve Gouws [Çev. F. Bozkurt], 2014; Yılmaz, 2017), *akademik sözlükbilim(i)* (Jackson [Çev. M. Gürlek ve E. Patat], 2016) ve *sözlük bilim(i)* (Erikli, 2019) terimlerine rastlanmıştır. İncelenen tezlerde Aslan (2017) *kuramsal sözlükbilim(i)*, Sündü (2019) *akademik sözlükbilim(i)*, Meral Türkmenoğlu (2019) *kuramsal sözlük bilimi* ve *akademik sözlük bilimi* terimlerini kullanmıştır⁶. Terimlerin TSD’deki kullanım sayıları şöyledir:

Tablo 3. *Sözlük Araştırma* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 12.03.2021)⁷

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>sözlük araştırmacılığı</i>	18	1
<i>kuramsal leksikografi</i>	2	1
<i>kuramsal sözlükbilim</i>	5	2
<i>kuramsal sözlükbilimi</i>	6	3

İncelemede Aksan (2015[1982]-III) ve Erikli’nin (2019) önerdiği *sözlükbilim(i) / sözlük bilim(i)* terimi, kavramın tümünü kapsar şekilde yaygın kullanımı nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. Ayrıca yüksek kullanım sayısına sahip olsa da bunların tek metinde gerçekleşmesi nedeniyle *sözlük araştırmacılığı* terimi, *kuramsal leksikografi* terimiyle birlikte alanda yaygınlık kazanmamıştır.

Bu çalışmada sözlük araştırması kavramı, *uygulamalı sözlükbilim(i)* terimine koşut ve onunla bağ kuracak şekilde, *kuramsal sözlükbilim(i)* terimiyle adlandırılacaktır.

Sözlükbilim ve sözlükbilim dalları arasındaki ilişki, terim kullanımları göz önüne alındığında şu şekilde oluşmuştur:

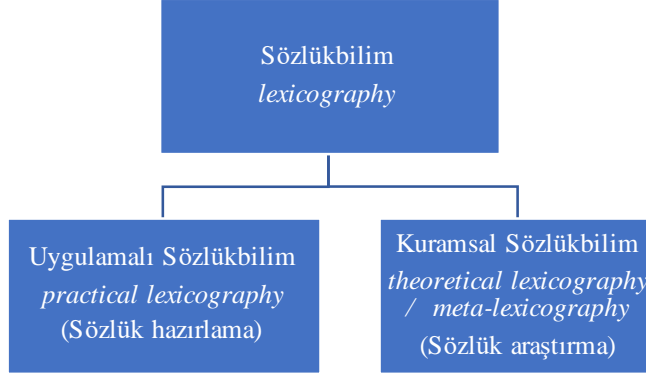
⁴ *Uygulamalı sözlük bilim / uygulamalı sözlük bilimi* terimlerine TSD’de rastlanmamıştır.

⁵ *Meta-lexicography* terimine karşılık kullanılmıştır.

⁶ Tezlerdeki terim kullanımında alandaki farklı bakış açılarının etkisi dikkat çekmektedir. Aslan (2017) *theoretical lexicography* terimine karşılık *kuramsal sözlükbilim(i)* terimini, Sündü (2019) *metalexigraphy* terimine karşılık *akademik sözlükbilim(i)* terimini kullanmıştır. Meral Türkmenoğlu (2019) ise iki görüşe ve iki terim kullanımına birlikte yer vermiştir.

⁷ *Teorik sözlükçülük, kuramsal sözlük bilim(i), akademik sözlükbilim(i) / akademik sözlük bilim(i)* terimlerine TSD’de rastlanmamıştır.

Şekil 1. Sözlükbilim ve sözlükbilim dallarının ilişki ağı

2.3. Diğer Sözlükbilim Terimleri Üzerine Tartışmalar

Çalışmanın ilk bölümü, sözlükbilim ve sözlükbilim dallarına ait terimlerin incelenmesini içermektedir. İkinci bölümde tüm sözlükbilim terimleri değil, alandaki terim yaklaşımını örneklemek amacıyla, seçili dört kavrama ait terim kullanımları incelenecektir.

2.3.1. Bütüncül Yapı (Macrostructure)

Sözlüklerin temel yapı unsurlarındandır. Hartmann ve James (1998: 91), bir kaynak eserde hazırlayıcı ve kullanıcının aradığı bilgileri bulmasına olanak tanıyan liste yapısıdır şeklinde; Burkhanov (1998: 146-147) ise sözlükteki *maddebaşı* (headword) sözcüklerin düzenlenmesine atıfta bulunmak amacıyla kullanılır, diyerek tanımlamıştır.

Sözlüklerin yapı dizgesi içinde *megastructure* teriminin ardından gelen *macrostructure* (Boz, 2018: 752), Batı’da yaygınlık kazanmış bir terimdir. Türkçe alanyazını incelendiğinde *dış yapı* (Ateşman, 2007), *büyük ölçekli yapı* (Çakmak, 2010), *bütüncül yapı* (Bergenholtz [Çev. E. Corga Aslan], 2014), makro yapı / makro-yapı (Yüksekkaya, 2001; Usta, 2010), *büyük yapı* (Tahiroğlu, 2010) terimlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. İncelenen tezlerde Aslan (2017) *bütüncül yapı*, Sündü (2019) *makroyapı* terimlerini kullanmıştır. Diğer tezlerde kavrama rastlanmamıştır. Bu terimler TSD’de tarandığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 4. *Bütüncül Yapı* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 15.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>dış yapı</i>	5	4
<i>büyük ölçekli yapı</i>	1	1
<i>bütüncül yapı</i>	9	5
<i>makroyapı</i>	1	1
<i>makro yapı</i>	3	3
<i>büyük yapı</i>	2	1

Derlem incelemesi *dış yapı*, *bütüncül yapı* ve *makro yapı* terimlerinin yaygınlaşma aşamasında olduğunu göstermiştir. Bunlardan *makro yapı* terimi, sözlükbilim terimlerinin Türkçeleşme eğilimine aykırıdır. *Dış yapı* terimi ise sözlükte bütüncül yapının dışında kalan tüm yapılar için kullanılan *dış veri* (outside matter) (Aslan, 2020[2014]: 165) terimiyle benzerlik göstermesi nedeniyle kavram karışıklığına yol açabilecektir.

Bu çalışmada, alandaki Türkçeleşme eğilimine uygunluğu, yaygınlığı ve ana birim *bütün yapı* ile kurduğu bağ nedeniyle, *bütüncül yapı* terimi kullanılacaktır.

2.3.2. Parçacıl Yapı (Microstructure)

Sözlük dizgesi içinde, sözcüklerin tek tek düzenlenmesini içlemine alan kavramdır. Hartmann ve James (1998: 94), tanımında *maddebaşı* sözcüklerin biçimsel ve anlamsal özelliklerine (yazım, söyleyiş, dilbilgisi, kullanım, kökenbilgisi); Burkhanov (1998: 154) ise sözlüğün alt birimlerinde sağlanan sözlükbilimsel verilerin düzenlenişine odaklanmıştır.

Batı’da bu kavram, *macrostructure* ile biçimsel ve anlamsal ilişkisini açık şekilde gösteren *microstructure* terimiyle adlandırılmaktadır. Türkçe alanyazınında da araştırmacılar, *macrostructure* terimine karşılık seçtikleri terimlerle koşt kullanımlar tercih etmiştir. Buna göre *iç yapı* (Ateşman, 2007), *küçük ölçekli yapı* (Çakmak, 2010), *parçacıl yapı* (Aslan, 2020[2014]), *mikro yapı / mikro-yapı* (Yüksekkaya, 2001; Usta, 2010) ve *küçük yapı* (Tahiroğlu, 2010) terimleri belirlenmiştir. İncelenen tezlerde Aslan (2017) *parçacıl yapı*, Sündü (2019) *mikroyapı* terimlerini kullanmış, diğer tezlerde kavrama rastlanmamıştır. Terimlerin TSD’deki kullanım sayıları şöyledir:

Tablo 5. *Parçacıl Yapı* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 16.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>iç yapı</i>	3	2
<i>küçük ölçekli yapı</i>	4	2
<i>parçacıl yapı</i>	10	4
<i>mikroyapı</i>	2	2
<i>mikro yapı</i>	3	3
<i>küçük yapı</i>	3	1

Verilere göre *parçacıl yapı* ve *mikroyapı / mikro yapı* terimleri yaygınlaşma eğilimi göstermektedir. Bu çalışmada kavramı belirtmek amacıyla *bütüncül yapı* terimine koşt nedenlerle *parçacıl yapı* terimi kullanılacaktır. Bu şekilde, dizgeyi oluşturan *bütün yapı - bütüncül yapı - parçacıl yapı* terimleri arasında koza örgüsü sağlanmış olacaktır.

2.3.3. Madde (Entry)

Bütüncül yapıda liste düzenlemesine, parçacıl yapıda bilgi düzenlemesine konu olan sözlükteki ana bilgi birimleridir. Kavramın *sözlükbilim*, *sözcükbilim*, *anlambilim* ve *derlem dilbilimin* (corpus linguistics) kesişim noktasında olması nedeniyle çok terimlilik yaygındır.

Batı alanyazını incelendiğinde kavram en çok *entry* ve *lexeme* terimleriyle adlandırılmıştır. Hartmann ve James (1998: 50), *entry* terimini “bir sözlük ya da kütüphane kataloğu gibi başka bir referans sistemdeki temel *referans birim* (reference unit)” olarak tanımlarken Burkhanov (1998: 77-78), “alfabetik bir sözlüğün bütüncül yapısının ana alt bölümünü belirtir” açıklamasını yapmış, *entry block* terimini de aynı anlamda kullanmıştır. *Lexeme* ise Hartmann ve James (1998: 83-84) tarafından *söz dağarcığındaki* (vocabulary) temel birim, Burkhanov (1998: 122-123) tarafından *sembolik dil birimi* (symbolic unit of language) şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlar değerlendirildiğinde *entry* teriminin kavramı kapsadığı ancak *sözcükbirim* şeklinde Türkçeleştireceğimiz *lexeme* teriminin asıl olarak *sözcükbilime* ait olduğu anlaşılmaktadır⁸.

Alanyazınında kavramla ilgili çok terimlilik, Kurtböke’nin *girdi - entry*, *sözlükbirim - lexeme* önerileriyle ilk olarak görülmüştür (1996: 96). Aralarına sözlükbilim bağlamında kavramsal sınır çizilemeyen bu iki terim, sonraki terim kullanımlarını da etkilemiştir. Bozkurt (2016: 15) *lexeme* terimine karşılık, tanımlanabilecek ya da açıklanabilecek özellikte olup sözlüklerde koyu veya çıkıntılı olarak gösterilen kavramları *sözlük birim*; sözlük birimin altında yer alan ve ayrıca tanımlanan ilişkili kavramları da *alt maddebaşı / madde / iç madde* şeklinde adlandırmıştır. Bilgin (2014), *entry* teriminin başvuru kaynaklarında maddebaşından başlayıp sonraki maddeye kadar olan birim olduğunu ifade etmiş, bu kavramı Türkçede *madde* terimiyle belirtmenin uygun olacağını söylemiştir. TDK-GTS’de

⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Uçar (2009: 18-20) ve Kamacı Gencer (2020: 285-287).

madde, “sözlük ve ansiklopedilerde tanımlanan, anlatılan kelime, ad veya konulardan her biri”; *sözlük birimi*, “sözlükte madde başı olarak yer alacak anlamlı söz varlığı, leksik birim” şeklinde tanımlanmıştır (Erişim Tar.: 18.03.2021). TÜBA-TBTS’de *madde* terimi bulunmazken İngilizce karşılığının *lexeme* olduğu belirtilen *sözlükbirim* terimi yer almıştır: “1. Anlambirimim, biçimbirime karşıt olarak dilbilgisel nitelik taşımayan türü; bir tek anlambirimden oluşan sözlüksel birim. 2. Sözlükte maddebaşı olarak gösterilen birim.” (Erişim Tar.: 18.03.2021).

İncelenen tezlerde Aslan (2017) *madde*, Sündü (2019) *girdi*, Meral Türkmenoğlu (2019) *sözlük birim* terimlerini kullanmıştır. TSD’deki görünüm şöyledir:

Tablo 6. *Madde* terimlerinin TSD’de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 19.03.2021)

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>girdi</i>	28 ⁹	13
<i>madde</i>	918 ¹⁰	113
<i>sözlükbirim</i>	45	16
<i>sözlük birim</i>	169	5

TSD, *madde* ve *sözlük birim / sözlükbirim* terimlerinin belirli bir kullanım sayısına ulaştığını göstermektedir. *Girdi* terimi, daha çok *derlem dilbilim* ve *bilgisayar destekli dilbilim* (computational linguistics) alanlarına aittir. *Sözlük birim / sözlükbirim* terimi, ilişkili terimlerle biçimsel bağ kurabilen, Türkçe terim yapma ilkelerine uygun bir terim olsa da *sözcükbilim* alanındaki kullanımı nedeniyle *sözcük birim / sözcükbirim* terimleriyle kavram karışıklığına neden olmaktadır. Bununla birlikte *madde* terimi, geleneksel sözlük çalışmalarından bugüne dek kullanılması ve alanda farklı bir terim kullanımına yönlendirmenin anlamsız sayılacağı kadar büyük bir yaygınlık kazanması nedeniyle bu çalışmada kavramı belirtmek amacıyla kullanılacaktır.

2.3.4. Maddebaşı (Headword)

Parçacıl yapının başında, maddeye ait dilbilgisel ve anlamsal bilgilerin önünde yer alan birimdir. Batı’da kavram için *lemma* ve *headword* terimleri kullanılmaktadır. Hartmann ve James, *lemmayı referans çalışma* (reference work) yapısında maddenin yerleştirilebileceği konum (1998: 83); *headword* terimini *lemma* için seçilen sözcük ya da sözcük öbeğinin biçimi, maddenin başladığı sözlük içindeki konum (1998: 67) şeklinde tanımlamıştır. Burkhanov, *lemma* tanımını *headword* ile aynı diyerek yapmış (1998: 116); *headword* terimini “*benzerlik sözlüğünde* (analogical dictionary), *eş anlamlı* (synonym) ya da bazen anlamsal olarak ilişkisi bulunan sözcükleri içeren her kısmın başlangıcında yer alan *sözlüksel unsur* (lexical item)” (1998: 97-98) şeklinde tanımlamıştır. Sözlükbilim sözlüklerindeki bu tanımlar soyut ve karmaşıktır. Dilbilim açısından bakıldığında Crystal (2008: 273), *lemmanın* genel olarak sözlük maddelerinin başında yer alan ve sıklıkla *headword* olarak adlandırılan kısım olduğunu, ardından bu terimin özünde bir sözcüğün dilbilgisel değişimlerden bağımsız olarak belirlenen soyut biçimi gösterdiğini belirtmiştir. Ayrıca alanyazınında *canonical form*, *entry form*, *entry-term*, *entry word*, *entry head*, *base word*, *basic form* terimleri *lemma* ve *headword* terimleriyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Tüm bu görüşler bir araya getirildiğinde *lemma* ve *headword* terimlerinin aynı kavramı farklı alanlar içinde belirttiği görülmektedir¹¹. İlki, *derlem dilbilime* ait bir terimdir ve sözcüğün soyut kök biçimini belirtir. İkincisi *sözlükbilime* aittir ve sözcüğün tanımlanacak soyut kök biçimini gösterir¹².

Türkçe alanyazınında *lemma*, farklı alanlardaki çalışmalarda farklı şekilde Türkçeleştirilmiştir. Örneğin derlem üzerine çalışmalarda *başsözcük* (Aksan ve Aksan, 2017) ve *sözcük kökü* (Karaoğlu,

⁹ 5 ayrı metindeki 8 kullanımın *girdi* sözcüğünün çekimli eylem biçimindeki kullanımı olduğu belirlenmiştir.

¹⁰ Kullanım sayısı içinde *madde başı*, *alt madde*, *madde başlığı*, vb. çok sözcüklü birimler de yer almıştır.

¹¹ Konu hakkında geniş bilgi için bk. (Bilgin, 2014; Aksan ve Aksan, 2017: 599-605).

¹² *kapıyı*, *kapıya*, *kapıda*, *kapıdan* sözcüklerinin soyut kök biçimi *kapı* sözcüğüdür. Kök biçim, *derlem dilbilimde başsözcük* olarak taramaya konu olurken *sözlükbilimde maddebaşı* olarak maddenin başlangıcında yer alır.

2014), sözlükbilimle ilgili çalışmada *maddebaşı* (Bergenholtz [Çev. E. Corga Aslan], 2014) terimlerine rastlanmıştır. Buna karşılık *headword* terimi Türkçeleştirilirken *madde başı sözcük* (Kurtböke, 1996: 96) ve *maddebaşı* (Bilgin, 2014) kullanımları görülmüştür. İncelenen tezlerde Kumanlı (2016) ve Meral Türkmenoğlu (2019) *madde başı*; Aslan (2017) ve Sündü (2019) *maddebaşı* terimlerini kullanmıştır¹³. Terimlerin TSD'deki görünümü şöyledir:

Tablo 7. *Maddebaşı* terimlerinin TSD'de kullanım sayıları (Erişim Tar.: 21.03.2021)¹⁴

Terim	Kullanım Sayısı	Kullanıldığı Metin Sayısı
<i>başsözcük</i>	10	3
<i>sözcük kökü</i>	1	1
<i>maddebaşı</i>	92	12
<i>madde başı</i>	442	79

İncelenen terimlerden *başsözcük*, derlem dilbilimle; *sözcük kökü*, dilbilgisi incelemeleriyle bağlantılı olması nedeniyle elde edilen derlem verileri yalnız *sözlükbilimi* kapsayan bir sonuç vermekten uzaktır. Buna rağmen *maddebaşı* / *madde başı* terimleri önemli derecede yaygınlık kazanmıştır. Bu çalışmada, ilişkili olduğu *madde* terimiyle biçimsel ve anlamsal bağına göstermesi ve tek bir sözcükbirimden oluşması nedenleriyle *maddebaşı* terimi kullanılacaktır.

3. Sonuç ve Öneriler

Sözlükbilim alanında 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren yayınların özel sayılarıyla¹⁵, sempozyumlarla¹⁶; 2010'lı yıllarda üniversiteler bünyesinde kurulan araştırma merkezleriyle¹⁷ ve bu ortam içinde gelişen makale, tez, kitap gibi çalışmalarla ülkemizde önemli bir külliyat oluşmuştur. Bu külliyat, terimler açısından değerlendirildiğinde genel görünüm şöyledir:

- Sözlükbilim alanında, dünya genelinde olduğu gibi Türkçe alanyazınında da *çok terimlilik* sorunu vardır.
- Sözlükbilimin *dilbilim*, *sözcükbilim*, *derlem dilbilim* ve *bilgisayar destekli dilbilim* ile yakın ilişkisi, bunlara ait kavram ve terimlerin karıştırılmasına neden olmaktadır.
- Sözlükbilimin görece yeni bir bilim dalı olması, *kişisel terim tercihlerine* olanak sunmaktadır.
- Sözlükbilimin *bilim*, *sanat* ve *meslek* üçgeninde temellenen yerli ve yabancı yaklaşım farkları, kullanılan terimleri etkilemektedir.
- Türkçe alanyazınındaki gelişimin ana olarak çeviri eserlerle sağlanması nedeniyle araştırmacılar arasındaki *çeviri farkları* çok terimliliği arttırmaktadır.
- Yazım kurallarının farklı yorumlanması, terimlerin *ayrı ya da birleşik yazılması* özelinde, aynı kavramı belirten terim sayısını çoğaltmaktadır.
- Çok terimlilik sorununun nedenlerinden biri olmakla birlikte, sözlükbilim terimlerinde güçlü bir Türkçeleşme eğilimi görülmektedir.

Bu çalışmada terim önerisinde bulunmak amaçlanmamış, alandaki terim kullanım eğilimlerine odaklanılmıştır. Ancak mevcutlar arasından terim kullanım tercihi yapılırken terimin *yaygınlığını*,

¹³ Aslan (2017) *lemma* ve *headword* terimlerinin her ikisini *maddebaşı*, Sündü (2019) *lemma* terimini *maddebaşı*, Meral Türkmenoğlu (2019) da *headword* terimini *madde başı* şeklinde karşılamıştır. Kumanlı'da (2016) İngilizce terim kullanımı hakkında bilgi verilmeyen alandaki kavram ve dolayısıyla terim karmaşası incelenen tezlerde de kendini göstermiştir.

¹⁴ TSD'de *madde başı sözcük* taramasında sonuç üretilememiştir.

¹⁵ *Kuram*, Kitap 11, 1996; *Kebikeç*, Sayı 7-8, 1999.

¹⁶ Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu, 20-23 Mayıs 1999, Gazimağusa; I. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 26-27 Kasım 2014, Sakarya; II. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 3-4 Kasım 2015, İstanbul; III. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 3-4 Kasım 2016, Eskişehir; IV. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu, 17-19 Eylül 2018; İnküme-Bartın.

¹⁷ Hacettepe Üniversitesi Sözlük Bilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (HÜSBAM), 2014 ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sözlükbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (SÖZMER), 2015.

Türkçe kökenliliğini (değilse Türkçeye yerleşmişliğini), kısalığını ve mümkünse, belirleme kolaylığı açısından, tek sözcükbirimden oluşmasını önceleyen bir yöntem izlenmiştir.

Sözlükbilim alanındaki bakış açısı ve yaklaşım farkları nedeniyle, sözlükbilim terimlerini ölçünlü hâle getirebilmek yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Alandaki akademik çalışma tarihi, ülkemize göre oldukça eskiye dayanan Batı’da dahi ölçünleşmeden söz etmek olanaksızdır. Ancak bu durum, terimleri akışına bırakmak anlamına gelmemelidir. En azından kavram karışıklıklarını ortadan kaldırmak ve daha sağlıklı bir ortamda bilimsel etkinlikleri sürdürmek amacıyla;

- Alanda hazırlanacak tüm çalışmalarda *Türkçe-İngilizce* terim listelerine yer verilmeli,
- HÜSBAM, SÖZMER ve kurulması muhtemel yeni sözlükbilim araştırma merkezleri öncülüğünde sözlükbilim terimleri listesi oluşturulmalı ve Genel Ağ üzerinden yayımlanmalı,
- Sözlükbilim alanında kullanılan terimleri tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla, *sözlük kullanıcılarının* (dictionary user) sözlükbilime ilgi duymasını sağlayacak *popüler sözlükçülük faaliyetleri* (kurumsal blog, yılın sözcüğü seçimi, sözlüğe yeni eklenen sözcüklerin tanıtımı, vb.) sözlük profesyonelleri tarafından gerçekleştirilmeli,
- Alandaki tüm terim kullanımlarını kapsayan ve terim önermek yerine mevcut durumu gözler önüne seren geniş kapsamlı bir *Sözlükbilim Terimleri Sözlüğü* hazırlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akalın, Ş. Halûk (2010). "Sözcük Bilimi ve Sözlüçülük", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 2010/(XCVIII)698, Şubat, s. 162-169.
- Aksan, Doğan (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, III Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, M. ve Aksan, Y. (2017). "Alanlararası Ortak Terimler: Sözlükbilim ve Derlem Dilbilim", *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Ed. Erdoğan Boz vd.), s. 596-607, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, Ezgi (2017). Eser-i Şevket: Sözlükbilimsel İnceleme, Metin, Dizin, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, Ezgi (2020). "Sözlükleri Oluşturan Temel Yapılar (Terim ve Tanım Denemeleri)", *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2020/(9)23, Aralık, s. 155-169.
- Ateşman, Ender (2007). "Türkçe Sözlükte Dış ve İç Yapı", *International Journal of Central Asian Studies*, 2007/(11)1, s. 99-120.
- Atkins, B. T. S. (1992). "Theoretical Lexicography and Its Relation to Dictionary-making", *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 1992-93/14, s. 4-43.
- Baskın, Sami (2014). "Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi", *International Journal of Language Academy*, 2014/4, s. 445-457.
- Başkan, Özcan (1974). "Terimlerde Özleşme Sorunu", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 1974/21-22, s. 173-184.
- Béjoint, Henri (2010). *The Lexicography of English*, Oxford: Oxford University Press.
- Bergenholtz, H. ve Gouws, H. R. (2014). "Sözlükbilimi Nedir?" (Çev. Ferdi Bozkurt), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014/9, s. 71-85.
- Bergenholtz, Henning (2014). "Sözlük Nedir?" (Çev. Ezgi Corga Aslan), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014/10, s. 7-21.
- Bilgin, Halim (2014). "Sözlükte Madde ile İlgili Terimlerin Tanımı ve Türkçe Karşılıkları Üzerine", Yayımlanmamış Bildiri, *I. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu (26-27 Kasım 2014, Sakarya)*.
- Boz, E., Bozkurt, F., & Doğru, F. (2018). "Corpus-based research on terminology of Turkish Lexicography (CBRT-TURKLEX)", *Lexikos*, 2018/28, s. 428-439.
- Boz, Erdoğan (2011). "Leksikografi Teriminin Tanımı ve Türkçe Karşılığı Üzerine", *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011/4, s. 9-14.
- Boz, Erdoğan (2018). "Sözlükler için Yeni Bir Dilbilgisel Bilgi Önerisi: İlgeçlerin Atadıkları Biçimbirimler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2018/(7)2, Haziran, s. 749-758.
- Boz, Erdoğan (2018). "Türk Dil Bilgisi Terminolojisinde Çok Terimlilik (Çok Adlılık) Sorunu", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2018/(7)3, Eylül, s. 1592-1603.
- Bozkurt, Ferdi (2016). Genel Sözlükler için Sözlük Birim Seçim Ölçütleri, Doktora Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Burkhanov, Igor (1998). *Lexicography A Dictionary of Basic Terminology*, Rzeszów: Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Considine, John (2016). "Chronology of Major Events in the History of Lexicography", *The Oxford Handbook of Lexicography* (Ed. Philip Durkin), s. 605-616, Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, David (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th Edition)*, US/UK/Australia: Blackwell Publishing.
- Çakmak, Asena (2010). Sözlük Aktarımı Üzerine Betimleyici ve Eleştirel Bir Çalışma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilaçar, Agop (1957). "Terim Nedir?", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1957/(VI)64, Ocak, s. 207-210.
- Doğru, Fatih (2018). "Polyonymy in Terminology of Turkish Lexicography" *ASIALEX 2018: The 12th International Conference of The Asian Association for Lexicography "Lexicography in the Digital World"*, Krabi, Thailand, s. 127-143.
- Erikli, Fırat (2019). "Leksikografi Nedir?", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2019/(36)1, Haziran, s. 1-10.
- Girişen, Nilay (2019). Terminolojide Tanım Tipolojisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hartmann, R. K. K. ve James, G. (1998). *Dictionary of Lexicography*, London and New York: Routledge.
- Hausmann, F. J. (1989). "Pour une histoire de la métalexigraphie", *Wörterbücher. Dictionaries* (Ed. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand ve L. Zgusta), s. 216-225, Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Jackson, Howard (2016). *Sözlükbilime Giriş* (Çev. Mehmet Gürlek ve Ellen Patat), İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kamacı Gencer, Duygu (2020). *Biçimbilim*, "Dilbilim – Teorik ve Uygulamalı Alanlar (Ed. Erdoğan Boz), s. 279-308, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaoğlu, Serdar (2014). "Türkçe Çevrimiçi Derlemler Üzerine", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014/16(1), s. 181-188.
- Korkmaz, Zeynep (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kumanlı, M. Samet (2016). Lügat-i Türkî, Arabî, Farisî Adlı Eser Üzerinde Sözlükçülük, Söz Varlığı ve Söz Yapımı Araştırması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtböke, Petek (1996). "Sözlükçülük Terimleri", *Kuram*, Kitap 11, s. 96.
- Landau, Sidney I. (1984). *Dictionaries: the Art and Craft of Lexicography*, New York: Charles Scribner's Sons.
- Meral Türkmenoğlu, Tuğba (2019). Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî Adlı Sözlüğünün 1876 ve 1889 Tarihli Baskıları Üzerine Sözlük Bilimsel Bir Değerlendirme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Pfeifer, W. (1997). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*, München: dtv.
- Riggs, Fred W. (1983). "Lexicographical Terminology: Some Observations", *Proceedings of the 1st EURALEX International Congress* (Ed. S. Allén, vd.), s. 401-412, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Sündü, Sedagül (2019). Türkiye’de Hukuk Sözlükleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tahiroğlu, B. Tahir (2010). Bilgisayar Destekli Sözlük Bilimi Çalışmalarında Derleme Sözlüğü Veri Tabanı Örneği, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarp, Sven (2018). "Lexicography as an Independent Science", *Routledge Handbook of Lexicography* (Ed. P. A. Fuertes-Olivera), s. 19-33, London and New York: Routledge.
- Uçar, Aygül (2009). Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık: Uygunluk Kuramı Çerçevesinde Bir Çözümleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Usta, H. İbrahim (2010). "Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2010/(7)2, Haziran, s. 92-101.
- Vardar, Berke (1980). "Terimsel Etkinlik ve Terimbilim", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1980/346, Ekim, s. 385-389.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yılmaz, Engin (2017). *Sözlük Bilimi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yüksekkaya, H. Yaşar (2001). "Avrupa’da Modern Sözlük Araştırmaları ve Bu Araştırmaların Türk Metasözlükçülüğüne Yansımaları", *Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri* (Ed. Nurettin Demir, Emine Yılmaz), s. 207-234, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
- Zgusta, Ladislav (1971). *Manual of Lexicography*, Berlin and New York: De Gruyter.
- Zülfikar, Hamza (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr> (08.03.2021)
- <http://www.tubaterim.gov.tr> (08.03.2021)

EXTENDED SUMMARY

The term is the basis of the scientific development process. The English equivalent of the "terim" is the term, etymologically based on the Latin word terminus, which means limit, end (Dilaçar, 1957: 210). The use of this term indicated the delimitation of the meaning given in the term; the other basic feature of the concept has been standardization. Standardization refers to the principle of using a term versus a concept. On the other hand, defining a concept with more than one term is seen in many branches of science in domestic and foreign literature. One of them is lexicography. Lexicography has progressed throughout history in a way that is divided into art, profession, and science. The fact that the dividedness led the employees to different schools and approaches has created terminological overabundance that can be defined as defining a concept with more than one term. And over time, terminological overabundance has become a perennial problem of lexicographic studies.

Are dictionary preparation, writing, and theoretical studies related to them activities belonging to an independent science discipline? This question and the answers given to it are at the root of the terminological overabundance problem in lexicography. While Tarp (2018: 29) answered yes to this question, Crystal (2008: 278) and Zgusta (1971: 15) stated that lexicology is related to lexicology and linguistics, respectively. On the other hand, Béjoint (2010: 381) and Atkins (1992: 4) stated that lexicography cannot be included in scientific studies for different reasons. In line with these views, the differing perspectives have blurred the boundaries of the concept first in the general literature and then in the Turkish literature, and opened the door to terminological overabundance.

There is no explicit discussion of the naming of the field in the general literature. However, many terms have been proposed for naming the field in Turkish literature. These can be exemplified as follows: sözlük bilgisi, sözlük derleme (Kurtböke, 1996: 96); sözlükçülük (Akalm, 2010); sözlükbilgisi (Vardar, 2002); sözlükbilim(i) (Boz, 2011); sözlük bilim(i) (Korkmaz, 2007) and sözlük yazımı (Erikli, 2019). The term preferences in the master's and doctoral theses examined are as follows: sözlükçülük (Kumanlı, 2016), sözlükbilim(i) (Aslan, 2017; Sündü, 2019) and sözlük bilim(i) (Meral Türkmenoğlu, 2019). To reveal the prevalence in the literature, all the determined terms were examined on The Turkish Lexicography Corpus (TLC) and it was seen that the following terms became common in the field: sözlükçülük, sözlükbilim(i) / sözlük bilim(i).

When the branches of lexicology are considered, a terminological overabundance has been encountered in the general literature as well as in the Turkish literature. The first branch of lexicography is the art and profession-oriented dictionary-making phase. This stage is referred to by the following names in the general literature: dictionary-making, practical lexicography, and lexicographic practice. The other branch of lexicography is the science-oriented dictionary research phase. That stage is referred to by the following names in the general literature: theoretical lexicography, theory of lexicography, lexicographic theory, and metalexigraphy. Returning to the Turkish literature, it is seen that the following terms are used for the dictionary-making branch: sözlükçülük, pratik sözlükçülük, uygulamalı leksikografi, uygulamalı sözlükbilim(i) / uygulamalı sözlük bilim(i). The following terms are used for dictionary research: sözlükbilim(i), metasözlükçülük, teorik sözlükçülük, sözlük araştırmacılığı, kuramsal leksikografi, kuramsal sözlükbilim(i) / kuramsal sözlük bilim(i), akademik sözlükbilim(i) / akademik sözlük bilim(i), and sözlük bilim(i).

The terminological overabundance seen in lexicography and lexicography branches continues increasingly in the other concepts within the field. Since it is not possible to evaluate all examples in this study, four concepts specified in the field were studied: macrostructure, microstructure, entry, headword. As a result of the study, it determined that these four concepts tend to be met with more than one term both in the general literature and in the Turkish literature. This situation, which is justified by TLC data, creates a negative

cycle in the way of science, especially by causing conceptual confusion and then a new terminological overabundance, particularly in Turkish literature.

As a result of the data obtained and the evaluations made on them, the following conclusions were reached about the term problems and terminological overabundance in lexicography:

- In the field of lexicography, there is a terminological overabundance problem in Turkish literature, as in the rest of the world.
- The close relationship of lexicography with linguistics, lexicology, corpus linguistics, and computational linguistics confuses terms and concepts.
- The fact that lexicography is a relatively new discipline allows personal term preferences.
- The differences in domestic and foreign approaches, which are based on the science, art, and profession triangle of lexicography, affect the terms used.
- Since the development in Turkish literature is mainly provided by translated works, translation differences among researchers increase terminological overabundance.
- Different interpretations of Turkish spelling rules increase the number of terms indicating the same concept, particularly when the terms are written separately or combined.
- Although it is one of the reasons for the terminological overabundance, there is a strong Turkishization tendency in lexicography terms.

This study is not aimed to suggest terms but focused on the term usage trends in the field. In addition, due to the differences in perspective and approach in lexicography, it does not seem possible to standardize lexicography terms shortly. It is impossible to talk about standardization even in the West, whose academic work history is quite old compared to Turkish literature. However, this should not mean letting the terms flow. At the very least, the following suggestions will be presented to eliminate conceptual confusion and to continue scientific activities in a healthier environment:

- Turkish-English term lists should be included in all studies to be prepared in the field,
- A list of lexicography terms should be created under the leadership of HÜSBAM, SÖZMER, and possible new lexicography research centers and published on the Internet,
- To introduce and disseminate the terms used in the field of lexicography, popular lexicography activities (corporate blog, word of the year selection, introduction of newly added entries to the dictionary) that will make dictionary users interested in lexicography should be carried out by dictionary professionals,
- A comprehensive Dictionary of Lexicography Terms should be prepared, which covers all term usages in the Turkish literature and reveals the current situation instead of suggesting terms.

Keywords

Lexicography, terminology, dictionary, term, terminological overabundance

GENİŞ ÖZET

Terim, bilimsel gelişme sürecinin temelidir. "Terim" sözcüğünün İngilizce karşılığı, etimolojik olarak sınır, son anlamına gelen Latince "terminus" sözcüğüne dayanmaktadır (Dilaçar, 1957: 210). Bu durum; terimin kullanımına, terimde verilen anlamın sınırlandırılmasına işaret eder; kavramın bir diğer önemli özelliği ise ölçünleme olmuştur. Ölçünleme, bir terime karşı bir kavram kullanma ilkesini ifade eder. Öte yandan, bir kavramı birden fazla terimle tanımlamak, yerli ve yabancı alanyazınında birçok bilim dalında görülmektedir. Bunlardan biri sözlükbilimdir. Sözlükbilim tarih boyunca sanat, meslek ve bilim olarak ayrılarak ilerlemiştir. Bölünmüşlüğü alanda çalışanları farklı ekollere ve yaklaşımlara yöneltmesi, bir kavramı birden fazla terimle belirtme anlamında kullanacağımız çok terimlilik sorununu yaratmıştır. Ayrıca zamanla çok terimlilik, sözlükbilim çalışmalarının daimi bir sorunu haline gelmiştir.

Sözlük hazırlama, yazma ve bunlarla ilgili kuramsal çalışmalar bağımsız bir bilim dalına ait midir? Sözlükbilimdeki çok terimlilik sorununun temelinde bu soru ve yanıtları yatmaktadır. Bu soruya Tarp (2018: 29) evet cevabını verirken, Crystal (2008: 278) ve Zgusta (1971: 15) sözlükbilimin sırasıyla sözcükbilim ve dilbilim ile ilgili olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan Béjoint (2010: 381) ve Atkins (1992: 4) sözlükbilimin farklı nedenlerle bilimsel çalışmalarda yer alamayacağını belirtmişlerdir. Bu görüşler doğrultusundaki farklı bakış açıları kavramın önce genel alanyazınında sonra da Türkçe alanyazınında sınırlarını bulanıklaştırmış ve çok terimliliğin kapısını açmıştır.

Genel alanyazınında alanın adlandırılması konusunda açık bir tartışma yoktur. Ancak Türkçe alanyazınında alanın adlandırılması için birçok terim önerilmiştir. Bunlar şu şekilde örneklenebilir: sözlük bilgisi, sözlük derleme (Kurtböke, 1996: 96); sözlükçülük (Akalin, 2010); sözlükbilgisi (Vardar, 2002); sözlükbilim(i) (Boz, 2011); sözlük bilim(i) (Korkmaz, 2007) ve sözlük yazımı (Erikli, 2019). İncelenen yüksek lisans ve doktora tezlerinde terim tercihleri şu şekildedir: sözlükçülük (Kumanlı, 2016), sözlükbilim(i) (Aslan, 2017; Sündü, 2019) ve sözlük bilim(i) (Meral Türkmenoğlu, 2019). Alanyazınındaki yaygınlığı ortaya çıkarmak için, belirlenen tüm terimler The Turkish Lexicography Corpus (TLC) üzerinde incelenmiş ve şu terimlerin alanda yaygınlaştığı görülmüştür: sözlükçülük, sözlükbilim(i) / sözlük bilim(i).

Sözlükbilim dallarına bakıldığında, genel alanyazınında olduğu gibi Türkçe alanyazınında da çok terimlilikle karşılaşmaktadır. Sözlükbilimin ilk dalı bir sanata ve mesleğe yönelik olan sözlük yapma aşamasıdır. Bu aşama genel alanyazınında şu isimlerle anılır: dictionary-making, practical lexicography ve lexicographic practice. Sözlükbilimin diğer dalı bilim odaklı sözlük araştırma aşamasıdır. Bu aşama, genel alanyazınında şu isimlerle anılır: theoretical lexicography, theory of lexicography, lexicographic theory ve metalexicography. Türkçe alanyazınına bakıldığında sözlük yapma dalı için şu terimlerin kullanıldığı görülmektedir: sözlükçülük, pratik sözlükçülük, uygulamalı leksikografi, uygulamalı sözlükbilim(i) / uygulamalı sözlük bilim(i). Sözlük araştırma dalında ise şu terimler kullanılmaktadır: sözlükbilim(i), metasözlükçülük, teorik sözlükçülük, sözlük araştırmacılığı, kuramsal leksikografi, kuramsal sözlükbilim(i) / kuramsal sözlük bilim(i), akademik sözlükbilim(i) / akademik sözlük bilim(i) ve sözlük bilim(i).

Sözlükbilim ve sözlükbilim dallarında görülen çok terimlilik, alandaki diğer kavramlarda da artarak devam etmektedir. Bu çalışmada tüm örnekleri değerlendirmek mümkün olmadığından, alanda belirtilen dört kavram incelenmiştir: bütüncül yapı, parçacıl yapı, madde, maddebaşı. Çalışma sonucunda bu dört kavramın hem genel alanyazınında hem de Türkçe alanyazınında birden fazla terimle karşılaşma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. TLC verileriyle doğrulanan bu durum, başta Türkçe alanyazınında olmak üzere, özellikle kavramsal karışıklığa ve ardından yeni birçok terimliliğe neden olarak bilimde olumsuz bir döngü oluşturmaktadır.

Elde edilen veriler ve üzerlerinde yapılan değerlendirmeler sonucunda

sözlükbilimdeki terim sorunları ve çok terimlilik hakkında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Sözlükbilim alanında, dünya genelinde olduğu gibi Türkçe alanyazınında da çok terimlilik sorunu vardır.
- Sözlükbilimin dilbilim, sözcükbilim, derlem dilbilim ve bilgisayar destekli dilbilim ile yakın ilişkisi, bunlara ait kavram ve terimlerin karıştırılmasına neden olmaktadır.
- Sözlükbilimin görece yeni bir bilim dalı olması, kişisel terim tercihlerine olanak sunmaktadır.
- Sözlükbilimin bilim, sanat ve meslek üçgeninde temellenen yerli ve yabancı yaklaşım farkları, kullanılan terimleri etkilemektedir.
- Türkçe alanyazınındaki gelişimin ana olarak çeviri eserlerle sağlanması nedeniyle araştırmacılar arasındaki çeviri farkları çok terimliliği arttırmaktadır.
- Yazım kurallarının farklı yorumlanması, terimlerin ayrı ya da birleşik yazılması özelinde, aynı kavramı belirten terim sayısını çoğaltmaktadır.
- Çok terimlilik sorununun nedenlerinden biri olmakla birlikte, sözlükbilim terimlerinde güçlü bir Türkçeleşme eğilimi görülmektedir.

Bu çalışma terim önermeyi amaçlamamakta, alandaki terim kullanım eğilimlerine odaklanmaktadır. Ayrıca sözlükbilimdeki bakış açısı ve yaklaşım farklılıkları nedeniyle sözlükbilim terimlerinin kısa sürede ölçünlü hale getirilmesi mümkün görünmemektedir. Alandaki akademik çalışma tarihi Türkçe alanyazınına kıyasla oldukça eski olan Batı'da dahi ölçünleşmeden söz etmek olanaksızdır. Ancak bu durum, terimleri akışına bırakmak anlamına gelmemelidir. En azından kavram karışıklıklarının giderilmesi ve bilimsel etkinliklerin daha sağlıklı bir ortamda devam ettirilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler sunulacaktır:

- Alanda hazırlanacak tüm çalışmalarda Türkçe-İngilizce terim karşılıklarına yer verilmeli,
- HÜSBAM, SÖZMER ve kurulması muhtemel yeni sözlükbilim araştırma merkezleri öncülüğünde sözlükbilim terimleri listesi oluşturulmalı ve Genel Ağ üzerinden yayımlanmalı,
- Sözlükbilim alanında kullanılan terimleri tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla, sözlük kullanıcılarının (dictionary user) sözlükbilime ilgi duymasını sağlayacak popüler sözlükçülük faaliyetleri (kurumsal blog, yılın sözcüğü seçimi, sözlüğe yeni eklenen sözcüklerin tanıtımı, vb.) sözlük profesyonelleri tarafından gerçekleştirilmeli,
- Alandaki tüm terim kullanımlarını kapsayan ve terim önermek yerine mevcut durumu gözler önüne seren geniş kapsamlı bir Sözlükbilim Terimleri Sözlüğü hazırlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Sözlükbilim, terimbilim, sözlük, terim, çok terimlilik